

FRA VI TIL JEG. AT LEDE VEJ GENNEM SORG

Louise Hjørngaard¹ & Chalotte Glintborg²

Når ældre over 65 år mister en partner, mister de fleste også en mangeårig livsledsager. Dette tab medfører ofte store forandringer, der kan føre til eksistentielle og identitetsmæssige kriser eller få andre psykologiske konsekvenser, som for eksempel depression og angst. På trods af dette har under 10 % af danske plejecentre en handleplan for, hvordan man vejleder ældre gennem tabet af en partner. Til sammenligning har næsten alle daginstitutioner en handleplan til børn, der mister en forælder. Artiklen beskriver Preben på 92 år, Lone på 83 år og Bodil på 87 år, der alle har mistet deres partner. Casebeskrivelserne er udarbejdet på basis af semistrukturerede interviews. Diskursanalyser, der trækker på positionerings- og identitetsteori, anvendes til at undersøge selvkonstruktioner efter tab af en nærtstående relation. Analysen viser, at ældres identitetskonstruktion er afhængig af deres partner, og at de savner nye og meningsfulde positioner i samfundet for at kunne rekonstruere deres identitet efter tabet, samt at der er en manglende forståelse og anerkendelse af deres sorg fra omgivelserne.

1. Introduktion

I 2013 mistede 18.584 danskere deres ægtefælle eller partner. Ud af disse var 14.475 over 65 år (Tellervo, 2015). Ældre over 65 år mister ofte en mangeårig livsledsager.

En rapport udgivet af Palliativt Videncenter i 2011 påpeger, at der er for lidt fokus på alvorligheden af, at ældre mister deres ægtefælle eller partner. Når yngre mennesker dør, er sorg forventeligt, da en tidlig død anses som unaturlig. Holdningen til ældres sorg er derimod anderledes, viser rapporten. Når en person over 65 år mister sin partner, anses døden som naturlig og derfor nemmere at acceptere grundet personens høje alder. Der forventes

1 Louise Hjørngaard, cand.psych., Center for Developmental and Applied Psychological Science (CeDAPS), Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet. E-mail: hjorngaard@hum.aau.dk.

2 Chalotte Glintborg, adjunkt i rehabiliteringspsykologi, Center for Developmental and Applied Psychological Science (CeDAPS), Institut for Kommunikation og Psykologi, Aalborg Universitet. E-mail: cgl@hum.aau.dk.

derfor heller ikke nogen særlig sorgreaktion (ibid.). Denne manglende anerkendelse af sorg hos ældre spejles også i, at under 10 % af landets plejehjem, ældrecentre eller hospitaler har handleplaner til ældre i sorg. Til gengæld findes der ikke mange skoler, børnehaver eller daginstitutioner uden en handleplan til børn og unge i sorg (ibid.).

Forskning peger dog på, at ældre, der har mistet en ægtefælle eller partner, klarer sig dårligere igennem sorgprocessen end de yngre (Onrust, Cuijpers, Smit & Bohlmeijer, 2006), og at ældre kan gennemgå hårde sorgperioder, hvor nogle endda udviser tegn på en mere alvorlig og kronisk sorgreaktion (fx Bonanno, Wortman & Nesse, 2004). Ældre, der har mistet en partner, har en risiko for at få et dårligere fysisk helbred og ende med institutionalisering (fx Nihtilä & Martikainen, 2008; Laditka & Laditka, 2008; Moon, Kondo, Glymour & Subramanian, 2011; Elwert & Christakis, 2008). De har ydermere en øget risiko for at få psykiske problematikker, såsom angst og depression samt søvnproblemer, kroniske smerter og misbrug (fx Onrust et al., 2006; Ásgeirsdóttir, Valdimarsdóttir, Fürst, Steineck og Hauksdóttir, 2013; Möller, Björkenstram, Ljung & Yngwe 2010). Ifølge flere studier har disse ældre også en øget risiko for selvmord (Ajdacic-Gross et al., 2008; Erlangsen, Jeune, Bille-Brahe & Vaupel, 2004). Videre kan tabet af en ægtefælle i en sen alder, ifølge McLaren, Gomez, Gill og Chesler (2015), være forbundet med et lavere samfundstilhørsforhold, da de ældre er pensionerede, børnene er flyttet hjemmefra, og huset er solgt, hvorfor nærmiljøet er nyt. Alt dette kan være med til at sætte den ældre efterladte i en udsat position.

De fleste ældre, der i dag er over 65 år, blev gift og stiftede familie i en tidligere alder end i dag, de var mere afhængige af hinandens roller i og uden for hjemmet, og deres parforhold var ofte livslange (Baunbak-Jensen, 2009). Antagelsen er, at disse ældre derfor har anderledes forudsætninger, når de bliver alene, i forhold til nutidens unge, da de ældre i højere grad har konstrueret deres identitet gennem deres ægtefælle. Det parforhold, som de ældre har været en del af, har været præget af traditioner og mere faste kønsroller (ibid.). Denne form for parforhold kalder Giddens (1992) *Den romantiske kærlighed*. Her finder individet sin anden halvdel, der udfylder den mangel, som individet ikke nødvendigvis vidste eksisterede, og vedkommende bliver dermed et helt menneske. I dag er vi mindre traditionsbundne, kønsrollerne er mere udvaskede, og selvrealisering prioriteres over tosomhed (Glasdam & Esbensen, 2009). Det moderne parforhold kalder Giddens (1992) *Det rene forhold*. Formentlig vil sorgprocessen være en anden i det moderne parforhold, hvor det rene forhold i dag er mere dominerende. På baggrund af den antagelse er det derfor vigtigt at se nærmere på, hvordan ældre, der i dag er over 65 år, oplever en forandring af, hvem de er, efter tabet af en partner, og hvordan de efterfølgende rekonstruerer deres identitet alene.

Flere studier har undersøgt beskyttende faktorer og risikofaktorer, hvoraf flere peger på, at identitet spiller en væsentlig rolle for ældres sorgproces

(Montpetit, Bergeman, Bisconti, & Rausch, 2006; Montpetit, Bergeman, & Bisconti, 2010; Grimby & Johansson, 2009; Bennett, Gibbens, & Mackenzie-Smith, 2010). Ingen studier har dog undersøgt identitetskonstruktioner ved tabet af en partner ud fra et psykologisk perspektiv. Ydermere udgør størstedelen af den eksisterende forskning af beskyttende faktorer og risikofaktorer kvantitative studier, mens der mangler bud på, hvad der ud fra et subjektivt perspektiv påvirker efterladte ældres identitetsrekonstruktion. Derfor benyttes en kvalitativ undersøgelsesmetode, da den netop har de ældres subjektive oplevelse i fokus.

2. Teoretisk referenceramme

For at belyse ældres identitet i den kontekst, hvor den er konstrueret – nemlig i en generation, hvor værdier og positioner i parforholdet angiveligt var anderledes, end de er i dag – følger analyserne en diskurspsykologisk diskursanalyse (Davies & Harré, 1990; Potter & Wetherell, 1987). Inden for socialpsykologien har diskursanalysen udviklet sig til en vigtig socialkonstruktivistisk fremgangsmåde. Her ses identitet som en diskursiv konstruktion, som forhandles og rekonstrueres i sproglige interaktioner (Potter & Wetherell, 1987). Ifølge Jonathan Potter og Margaret Wetherell (*ibid.*) defineres diskurs som alle former for sproglig interaktion, både formelt og uformelt, samt alle former for nedfældet tekst. Når vi taler, konstruerer vi sociale versioner af verden, og disse har en funktion, alt efter hvordan de konstrueres. Derfor kan undersøgelser af sproget give forskellige resultater over tid, da konteksten altid vil være en anden. På den måde vil individets konstruktion af sig selv og verden også altid være forskellig over tid (*ibid.*). Diskurser konstrueres altid ud fra præeksisterende sproglige ressourcer, hvor individet udvælger nogle ressourcer, mens andre fravælges. Dette er dog ikke ensbetydende med, at disse valg træffes bevidst eller intentionelt (*ibid.*).

2.1. Narrativ identitet

I denne artikel forstås identitet ud fra Michael Bambergs (2011) diskurspsykologiske forståelse af identitet. Ifølge Bamberg (*ibid.*) er identitet en proces, hvor individet hele tiden må gøre krav på forskellige sociokulturelle kategorier, som for eksempel køn, alder, job, hjemland etc. På grund af globaliseringen er disse kategorier i dag hurtigt skiftende, hvorfor individet hele tiden må være klar til at ændre og tilpasse sig nye forhold. Det medfører ligeledes, at individet hele tiden må træffe valg omkring, hvilke kategorier vedkommende ønsker at være en del af. Det er i sociale interaktioner og gennem sproget, at individet gør krav på disse kategorier, og hver gang det sker, opstår der tre dilemmaer, som individet må forholde sig til (*ibid.*).

Dilemma 1: Konstruktionen af et kontinuerligt selv og et foranderligt og multipelt selv

I det første dilemma anses forandringer ikke kun som påført individet udefra, men også som noget, der sker mellem individ, kultur og samfund. I hverdagen sorterer vi hele tiden i begivenheder, der enten bidrager med en fortsat forståelse af, hvem vi er, eller som er med til at omforme denne forståelse. Ændringer i identiteten er noget, der foregår subtilt i hverdagens interaktioner. Det kan dog også ske pludseligt eller mere bevidst, som når individet for eksempel bevidst reflekterer over processen i terapi. For det meste er individet altså i stand til at fremstå som den samme person over tid på trods af de forandringer, der kontinuerligt konstruerer identiteten. Det afhænger dog af, hvor meget omgivelserne ændrer sig. Store forandringer i omgivelserne kan nemlig skabe betydelige udfordringer for individet, så det ikke længere er muligt at bibeholde en oplevelse af en kontinuerlig identitet (Bamberg, 2011).

Dilemma 2: Konstruktionen af selvet som unikt og forskelligt fra andre og samtidig den samme som andre

Det, at vide hvem man er, er også at vide, hvem man ikke er. Derfor tager mennesker ofte andre mennesker eller grupper i brug, når de skal fortælle, hvem de er og ikke er. På den måde positionerer individet sig som unikt og adskilt fra nogle sociale grupper, mens det på andre tidspunkter positionerer sig som medlem. Dermed former individet ikke blot sin egen identitet, men drager også antagelser om andres. Det er igen en subtil praksis, der foregår i sociale interaktioner, hvor individet afprøver, forkaster eller accepterer gruppens identitet som en del af sin egen (Bamberg, 2011).

Dilemma 3: Konstruktionen af agency med en selv-til-verden-retning og med en verden-til-selv-retning

Agency er et centralt begreb inden for den narrative forståelse af identitet og indebærer, hvordan og hvorvidt en person aktivt konstruerer sig selv (Bamberg, 2011). Her er der ikke tale om indre psykologiske processer, der påvirker det omgivende miljø og omvendt, men i stedet et mere komplekst og dynamisk samspil, der både er situeret i interaktionen og i konstant bevægelse. Det sker for eksempel gennem samfundets normer og regler, men også individets biologiske og fysiologiske opbygning har betydning, da det fordrer aktionspotentialitet. Individet vil både trække på samfundsdiskurser, men også være underlagt disse. Alt efter hvor fastlåst individet føler sig, er det muligt at vælge andre diskurser at trække på, men som det samtidig også underlægges. I den forbindelse kan de diskurser, individet udvælger, også være modsatrettede. Dermed oplever forskellige mennesker forskellig grader af agency, alt efter hvilket aktionspotentiale individet har, og hvilke diskurser de underlægges og trækker på (ibid.).

Identitetskonstruktion er altså en fortsat proces, hvor de tre ovenstående dilemmaer altid er i spil. Når denne proces foregår uforstyrret af drastiske forandringer, præsenteres den ofte gennem et sammenhængende narrativ om, hvem man er som person, og hvad der har formet denne opfattelse (Bamberg, 2011). Men nogle gange sker der noget i denne proces. Eksempelvis kan individet komme ud for noget i sit liv, der forandrer dets verden i en sådan grad, at personen mister følelsen af, hvem han eller hun er. Det vil ofte komme til udtryk i et opbrudt narrativ, hvor der er stor forskel på, hvem personen følte, han eller hun var før og efter denne begivenhed (ibid.). I sådanne tilfælde er det relevant at tale om rekonstruktion af identitet, da der sker et opbrud i personens normale identitetskonstruktion. Når en ældre mister en ægtefælle, mister vedkommende ikke kun en relation. Personen mister også hele den verden, som var bygget op omkring det at være et par (Weiss, 2008). Dermed kan det antages, at ældre, der mister en ægtefælle, oplever så fundamentale ændringer i deres liv, at der sker et brud i deres identitetskonstruktion, og at de må rekonstruere deres liv og identitet uden den afdøde.

2.2. *Sorg*

Identitetsrekonstruktion kan dog ikke belyses adskilt fra de efterladte ældres sorgproces. Ifølge Stroebe og Schuts (1999) kognitive sorgteori: *Tosporsmodellen*, bearbejdes sorg gennem *det tabsorienterede spor* og *det genindførelsesorienterede spor*. Gennem det tabsorienterede spor bearbejdes de stressorer, der knytter sig til tabet af relationen, og det bånd, personen havde til den afdøde, mens der gennem det genindførelsesorienterede spor bearbejdes de stressorer, der knytter sig til de problemer og opgaver, som et dødsfald medfører (ibid.). En del af sorgarbejdet gennem det genindførelsesorienterede spor er også at redefinere sin identitet. Denne proces er dog afhængig af, hvordan individet ellers bearbejder sin sorg. Alle bearbejder sorg forskelligt, hvorfor ingen sorgprocesser er ens. Det tyder dog på, at mænd i højere grad benytter det genindførelsesorienterede spor, og at der på tværs af køn er flere, der benytter det tabsorienterede spor lige efter dødsfaldet (ibid.).

3. Metode

Datagrundlaget i dette studie består af tre semistrukturerede interviews. De tre respondenter er alle over 65 år, har kun været gift én gang og havde været sammen med deres ægtefælle i mere end 40 år.

3.1. *Deltagelse og procedure*

Respondenterne er rekrutteret via en af Ældre Sagens sorggrupper. Da denne sorggruppe blev oprettet, var gruppelederen en psykolog fra Ældre Sagen. I dag er gruppen selvkørende og har i alt otte deltagere, hvoraf to er mænd, og

seks er kvinder. Alle otte gruppedeltagere fik tilbud om deltagelse i studiet, hvoraf fire respondenter meldte sig. Dog blev én af de fire selekteret fra, da hun i højere grad var påvirket af for nyligt at have mistet sin søn og svigerdatter.

Interviewene foregik i respondenternes eget hjem og havde en varighed af to timer. Interviewene blev optaget på diktafon og senere transskriberet. Respondenternes navne er fiktive for at sikre anonymitet, og de har alle underskrevet en informeret samtykkeerklæring.

Dataanalyserne følger Bambergs analysemetode (2011), hvilket giver mulighed for at analysere identitetskonstruktion gennem individets fortælling. Her er det muligt at analysere måden, hvorpå individet konstruerer verden, og hvordan verden konstruerer individet, samt hvordan individet positionerer sig selv og andre. Det er ligeledes muligt at analysere, hvordan individet aktivt og socialt rekonstruerer sig selv og sin identitet, ved at se på, hvilke eksisterende diskurser de trækker på og er underlagt, samt deres oplevelse af agency (ibid.).

4. Resultater

4.1. Preben

Preben er 92 år og uddannet læge. Han har været gift med Asta i 49 år, inden hun døde efter et længere sygdomsforløb for 11 år siden. Asta var sygeplejerske og hjalp ofte til i Prebens lægepraksis. De har fem børn sammen, samt børnebørn og oldebørn. I dag skriver han digte og læser meget, især filosofiske tekster. Preben fortæller, at han er blevet troende – ikke i en kristen forstand, men spirituelt. Preben er en af dem, der har været i sorggruppen længst, og som, i selskab med den ledende psykolog, har været rundt i landet for at skabe opmærksomhed omkring sorggruppernes gode resultater. I gruppen indtager han en speciel position som vejleder over for de andre deltagere. Preben mener, at sorgen er noget, den efterladte kommer igennem ved selvarbejde, angiveligt fordi han her har oplevet personlig vækst. Han oplever at være blevet mere sig selv end nogensinde før. Selvom Preben beskriver, at han er kommet sig over sorgen, findes savnet stadig.

I dette citat fortæller Preben om den position, han fik tildelt i gruppen:

Hun [psykologen] gjorde mig jo nærmest til sin instruktør, eller hvad man skal sige, til sin hjælper ... Så følte jeg mig næsten som doktor igen. Og det gjorde, når man har det hægtet på sig, at man er læge, og man er interesseret. Jeg kan næsten ikke få dem til at holde op med at kalde mig doktor eller Sørensen. Det vil altid være sådan. Og det gør jo heller ikke noget, men så er man ikke så intim i samværet (ll.847-853).

I citatet beskriver Preben, ved at bruge pronomenet *hun*, at psykologen positionerer ham som sin *instruktør* eller *hjælper* i gruppen. En instruktør kan siges at være en person, der underviser og vejleder andre i noget bestemt, hvorimod en hjælper er en person, der står til rådighed og i dette tilfælde assisterer gruppens leder. Denne position betyder også, at hans deltagelse i gruppen ikke er på de samme præmisser som de andre deltageres. På den måde får Preben en speciel position i gruppen, hvor han, sammen med psykologen, indtager en position som vejleder frem for en hjælpesøgende position, som de andre deltagere kan antages at have. Preben forbinder det at blive positioneret som vejleder med sin tidligere position som læge: *Så følte jeg mig næsten som doktor igen*. Her bruger han pronomenet *jeg*, hvilket antyder, at det denne gang er ham, der positionerer sig i en læge-lignende position. Herefter skifter han dog igen brug af pronomen til *man* og trækker formentlig på en diskurs omkring lægens rolle: *at man er læge, og man er interesseret*. Det kan være et udtryk for, at læger altid er interesserede i andre mennesker og deres velbefindende, og at de har en interesse i at lindre smerte – både fysisk og psykisk. Ved at sige *når man har det hægtet på sig og det vil altid være sådan* beskriver Preben også, hvordan positionen som læge er fastgjort og ikke noget, han kan lægge fra sig. Preben trækker her på en generel diskurs, der antyder, at lægetitlen bæres hele livet. Det understreges også, når han siger: *Jeg kan næsten ikke få dem til at holde op med at kalde mig doktor*. Her kan *dem* forstås som de andre i gruppen, men kan muligvis også afspejle en gængs opfattelse af måden, hvorpå læger omtales. Dermed tyder det på, at Preben gennem sin position i gruppen rekonstruerer sin gamle position som læge i en ny setting, hvor han igen får mulighed for at hjælpe dem, der har brug for det. På den måde skaber han også en form for kontinuerlighed i sin identitetskonstruktion, da han bibeholder selvpfattelsen af at være læge samt de opgaver, der forbindes med dette. Her kan han igen hjælpe og vejlede andre.

Til sidst i citatet beskriver Preben sin holdning til den læge-lignende position og dermed også positionen som instruktør eller hjælper i gruppen. Her siger han, at det ikke gør noget: *men så er man ikke så intim i samværet* og kommer dermed ind på de negative sider af hans position i gruppen. Mellem læger og patienter opretholdes ofte en professionel relation, hvor patienten ser op til lægens autoritet, men samtidig også holder en følelsesmæssig afstand. Af læger forventes råd og vejledning til at få det bedre og ikke en dybere omsorg og intimitet. Det er formentlig den samme professionelle distance, Preben oplever i gruppen, hvor han positioneres uden for sorggruppens intime fællesskab og samvær på grund af sin mere autoritative position. Derfor kan det tænkes, at han måske oplever en form for ensomhed i gruppen qua den professionelle distance. Når Preben bruger pronomenet *man*, kan det tolkes som, at dette generelt opleves af individer i samme position som ham og dermed som et udtryk for, at det er normalt. På den måde understreger han, at det ikke er hans skyld, at der er denne distance mellem ham og

de andre deltagere, men at det altid vil være således, når man har hans position.

Når Preben ikke føler sig så intim i samværet, kan det formentlig også være en hæmsko i forhold til at få hjælp og vejledning fra de andre i gruppen til sin egen sorg, fordi han ikke føler, at han har mulighed for at indtage en hjælpsøgende position. Dermed står han kun tilbage med muligheden for at hjælpe sig selv, hvilket han gør ved hjælp af filosofisk og spirituel litteratur.

Til sidst i interviewet bliver Preben spurgt ind til, hvem han er nu:

I: Hvem vil du sige, du er nu?

P: Hvem jeg er? Jeg er Preben Sørensen, mere end jeg har været nogensinde. Om du så synes, at det er godt eller skidt, det skal du lade være med at udtale dig om, men det er jo det, jeg synes. Og selvom det lyder lidt patetisk, så synes jeg også lidt, at jeg er sådan en person, der har levet et meget, meget indholdsrigt liv. Meget spændende på mange punkter. Varieret, og jeg synes, at det, jeg har til rest, det er jo døden. Og det har jeg egentlig ikke noget imod. Men jeg venter på den nu. Jeg vil ikke gøre noget for at fremskynde den, men jeg venter (ll.1381-1390).

Ved at spørge Preben, hvem han er, forsøger interviewereren at få ham til at konstruere et billede af, hvem han er i dag, og dermed hvem han er blevet efter tabet af sin kone. I citatet bruger Preben for det meste pronomenet jeg, hvilket indikerer, at han beskriver sin egen holdning. Preben svarer på spørgsmålet ved at sige sit fulde navn og tilføje: *mere end jeg har været nogensinde*. Preben udtrykker her, hvordan hans kamp efter tabet af sin kone er udmundet i en dybere forståelse af, hvem han er. Ordene *mere* og *nogensinde* hentyder til, at Preben stadig opfatter sig selv kontinuerligt som den samme person, men at han har udviklet sig og nu er denne person i endnu højere grad end før. Preben beskriver selv denne vækst som god, men siger samtidig, at det er noget, han ikke ønsker interviewerens mening omkring: *Om du så synes, at det er godt eller skidt, det skal du lade være med at udtale dig om*. På den måde positioneres interviewereren her som en person, han ikke ønsker rettelser fra. Dette kan skyldes, at Preben tildeler interviewereren en psykologfaglig position med definitionsmagt til at udtale sig om, hvad der er godt og skidt, men i samme sætning også nægter at underlægge sig den, idet han beder interviewereren om ikke at udtale sig om dette. Preben ønsker altså ikke andres faglige vurdering, hvilket kan skyldes, at han ikke føler, at han ligger under for andre faglige (og yngre) autoriteter.

Preben fortsætter med at beskrive, at hans liv har været *indholdsrigt* og meget *spændende* på mange punkter. Valget af disse ord er interessant, da de som sådan ikke beskriver hans liv som hverken lykkeligt eller ulykkeligt.

Herefter siger han: *det jeg har til rest, det er jo døden*. På den måde siger Preben, at han har oplevet nok, og at han nu kun mangler at opleve døden. I den forbindelse siger han også, at han ikke har noget imod døden, og at han faktisk venter på den. Han fortæller, at: *det lyder lidt patetisk*, hvilket tyder på, at han selv finder det lidt ynkeligt og latterligt at sige. Det kan skyldes, at han kommer til at fremstå som en person, der på trods af sit indholdsrige liv har opgivet at få flere oplevelser.

Det paradoksale i dette citat er, at han starter ud med at sige, at han aldrig har været mere sig selv, end han er nu, og at det, i hans øjne, er en god ting, hvorefter han slutter af med at fortælle, hvordan han venter på døden. Det kan blandt andet grunde i, at Preben er begyndt at føle sig fysisk gammel, hvilket begrænser hans handlemuligheder. Dette mindsker hans oplevelse af kontrol over livet og dermed hans oplevelse af agency. Ligeledes kan det være, fordi Preben nu oplever at have mindre at leve for, da han ikke har sin kone, hvorfor han angiveligt føler sig mere alene. Dette løser sig formentlig ikke, selvom Preben har formået at rekonstruere sin identitet som én, der er mere sig selv end nogensinde før.

4.2. Lone

Lone er 83 år og har en kontoruddannelse, men har været hjemmegående, mens børnene var små. Hun har to børn og seks børnebørn. Lone og Bjarne flyttede fra storbyen og ud på landet til en lille by, da den yngste skulle starte i skole. Der boede de indtil for otte år siden, da Bjarne pludselig døde af en indre blødning. Lone og Bjarne var gift i 57 år, men har været kærester, siden Lone var 16 år. Hun siger selv, at deres forhold aldrig blev en vane, og at de havde det sjovt sammen. Fire måneder efter at Bjarne døde, solgte Lone huset på landet og flyttede ind til forstaden, fordi hun ikke kunne holde alle minderne ud. Hun fortæller, at hun faktisk ikke husker så meget, fra de første måneder efter at hun mistede sin mand, andet end at hun var meget sammen med venner, og at hun ellers brugte al sin tid i haven. I dag er Lone en travl dame. Hun er meget social med sine venner og fylder sin hverdag med aktiviteter og andre gøremål.

I det følgende citat beskriver Lone, hvordan hun føler, hun ikke har ændret sig efter sin mands død:

Jeg tror som, jeg var den samme, jeg tror ikke, jeg har ændret mig, det tror jeg ikke. Jeg tror, jeg var den samme. Og det har jeg også på fornemmelsen, at de, jeg kender, har kendt godt, at de synes ikke, jeg har ændret mig, på nogen måder. Altså jeg er blevet sådan, kan man sige, det gør man, jeg er jo alene om at bestemme, jeg skal jo ikke spørge nogen og, hvad skal man sige, samtale med nogen først, og vi skal blive enige om noget (ll.1542-1548).

Lone siger som det første i citatet: *Jeg tror som, jeg var den samme og jeg tror ikke, jeg har ændret mig*. Hun gentager begge sætninger. Lones brug af ordet *var* placerer sætningen i datid, hvilket tyder på, at der alligevel er sket en forandring, selvom hun forsøger at forsikre interviewereren om, at det er der ikke, ved at gentage sætningerne. Ved at bruge pronomenet *jeg* og ordet *tror* beskriver hun også en usikkerhed i sin udtalelse om at være den samme. Det er muligvis derfor, hun inddrager andres holdninger som et forsøg på at overbevise interviewereren og måske også sig selv om, at hun ikke har ændret sig. Her siger hun, at hun har på fornemmelsen, at dem, hun kender godt: *de synes ikke, jeg har ændret mig*. Herefter er hun dog mere sikker i sin udmelding om, hvad vennerne mener. De synes ikke, hun har ændret sig, hvilket hun understreger ved at sige: *på nogen måder*. Det, at Lone forsøger at holde fast i, at hun er den samme, kan tyde på, at hun har brug for at bibeholde en kontinuerlig identitetskonstruktion efter tabet af sin mand, hvilket er naturligt for individet at stræbe efter. For Lone kan denne kontinuitetsoplevelse ydermere fungere som et forsvar mod alle de mange forandringer, hun oplever i sit liv efter mandens død.

Det paradoksale er dog, at hun efterfølgende giver udtryk for at have ændret sig. Hun starter med at sige: *jeg er blevet* sådan, hvor pronomenet *jeg* i kombination med *er blevet* fortæller en historie om, at hun alligevel har ændret sig. Herefter afbryder hun sig selv og skifter pronomen til *man*: *det gør man*, og trækker på en mere generel diskurs om, at man ændrer sig efter at have mistet en nærtstående. Herefter beskriver hun, på hvilke områder hun har ændret sig. Hun siger: *jeg er jo alene om at bestemme*, hvilket er noget, der har ændret sig, efter at hun har mistet sin mand. I forlængelse af dette siger hun: *jeg skal jo ikke spørge nogen*, hvorefter hun også fortæller, at hun ikke behøver: *samtale med nogen først, og vi skal blive enige om noget*. Lone indtager en position som beslutningstager, hvor det er hende, der bestemmer, hvad hun vil – hun tager en beslutning om, hvad hun har lyst til, og så gør hun det. På den måde positionerer hun også sig selv som en person med en høj grad af agency. Pronomenet *vi* hentyder til, at der ikke længere findes et vi, når det kommer til at tage beslutninger. Nu findes der kun et jeg.

I det efterfølgende citat beskriver Lone, hvordan hun engang, da Bjarne stadig levede, var ligeglad med at bestemme:

Dengang der var jeg nok mere, hvad skal man sige, jeg var ligeglad med at bestemme så meget, altså jeg lod faktisk Bjarne ordne, altså ikke sådan at jeg ikke deltog eller sådan noget, ikke. Jeg lod ham føre "det store ord", hvis man kan sige sådan, ikke. Jeg følte ikke trang til at være den, der skulle sådan en hel masse og sådan noget (ll.1963-1968).

Lone starter citatet ud med at sige: *Dengang der var jeg nok mere*. Hun taler i datid og bruger pronomenet *jeg*, hvilket tyder på, at hun beskriver sig selv

som en person, der har ændret sig, fra dengang, hvor hun levede sammen med Bjarne, og til nu. Hun siger: *jeg var ligeglad med at bestemme så meget*, hvilket kan tolkes som, at hun dengang ikke bestemte, fordi det ikke betød noget for hende. Når hun til sidst siger *så meget*, tyder det dog på, at hun ikke var uden indflydelse. Efterfølgende siger hun: *jeg lod faktisk Bjarne ordne, altså ikke sådan at jeg ikke deltog*, hvor hun beskriver, hvordan hun lod Bjarne bestemme det meste. I den forbindelse siger hun også: *Jeg lod ham føre "det store ord"*, hvilket kan tolkes som, at Bjarne tog de fleste beslutninger i deres forhold. Brugen af ordet *lod* kan betyde, at hun var bevidst omkring det og gav sin tilladelse til det. Det underbygger hun ved at sige: *Jeg følte ikke trang til at være den, der skulle sådan en helt masse og sådan noget*. Det kan være et udtryk for, at Lone positionerede Bjarne som ham, der bestemte og tog beslutninger i deres forhold, ved netop at modpositionere sig selv som én, der ikke bestemte og tog beslutninger. Her trækker hun på en tidstypisk diskurs for denne generation i forhold til kønsfordeling.

Det, at Lone førhen overlod ansvaret til Bjarne, tyder også på, at hun har været afhængig af ham. Selvom hun siger, at de havde hjulpet hinanden i hjemmet, var det alligevel ham, der tog beslutningerne, hvilket i deres generation var meget normalt for manden at gøre. Det lader dog til, at Lone relativt nemt har overtaget positionen som beslutningstageren efter sin mands død, hvilket er interessant, fordi den virker fremmed for hende ud fra ovenstående citat. Det interessante er også, at Lone ikke blot tager de beslutninger, hun er nødt til, men i stedet insisterer på at bestemme alt, hvad der har med hende og hendes liv at gøre. Lone har på den måde formået at rekonstruere sin identitet ud fra hendes nye position som beslutningstager og ud fra en aktuell samfundsmæssig kønsdiskurs, hvor kvinder også er gyldige beslutningstagere.

4.3. Bodil

Bodil er 87 år og har også en kontoruddannelse, men har ikke arbejdet de sidste 40 år på grund af fysiske gener. Bodil mistede sin mand, Hans, for otte år siden efter 42 års ægteskab. De boede i en landsby, hvor Hans arbejdede som postbud. Her havde de en stor have og et drivhus, hvilket var noget, de begge elskede. Bodil og Hans skændtes aldrig. De kunne godt være uenige, men det blev aldrig til skænderi. Da Hans blev syg, besluttede de at sælge huset, da Bodil ikke kunne klare at holde det selv. De flyttede ind i et lille hus i forstaden, og her var Hans hjemme lige til det sidste. Bodil og Hans fik ingen børn. Det eneste familie, Bodil har tilbage, er to niecer. Bodil kommer trofast i gruppen hver mandag, derudover går hun til sang og går ture med en lokal gruppe. Bodil har altså genopbygget sit liv efter sin mands død, men har ikke fyldt det med mange nye aktiviteter eller mange nye venner. Hun lever et stille og roligt liv, hvor hun er tilfreds med de små ting. Hun tænker ofte tilbage på det liv, hun havde med sin mand, og er taknemmelig for, at hun fik lov til at opleve det.

Bodil fortæller, at hun er blevet et helt andet menneske, efter at hun har mistet sin mand:

Det er noget underligt noget, for man bliver et helt andet menneske. Når der sker sådan noget. Det synes jeg, man er kun halv (1.777f).

I citatet siger Bodil: *Når der sker sådan noget* og hentyder til det at miste sin ægtefælle og fortsætter med at sige: *man bliver et helt andet menneske*. Dette tyder på, at hun ikke blot mener, at individet ændrer sig, men at personen bliver en fundamental anden. På den måde beskriver hun, hvordan der sker et brud i personens selvforståelse, og at det sker på et meget grundlæggende og eksistentielt niveau. Bodil bruger i sætningen pronomenet *man*, hvilket kan tolkes som, at hun mener, at denne fundamentale ændring er noget, der generelt sker for alle, der mister en ægtefælle. Bodil siger også: *man er kun halv*, hvilket henviser til den oplevelse af, at individet ikke længere er et helt menneske efter tabet af en partner. Selvom hun bruger det distancerende *man*, synes det stadig at være Bodils egen holdning, da hun angiveligt taler ud fra sin egen erfaring. Det bliver tydeligt, når hun siger: *Det synes jeg*. På den måde rekonstruerer Bodil sig selv som en anden – som en, der har mistet halvdelen af sig selv.

På den ene side trækker Bodil på diskursen omkring ægteskab som en dyade bestående af to halvdele, hvorfor hun føler, at hun kun er den halve af, hvad hun var engang. På den anden side er “vi” en fundamentalt anderledes identitetskonstruktion end “jeg”, som Bodil nu har skullet rekonstruere sig selv som. Dermed trækker Bodil på to modstridende diskurser, som dog begge er med til at beskrive hendes afhængighed af tosomheden, hvor hun før har kunnet konstruere sig selv ud fra sin mand. Denne form for tosomhed, hvor parret er afhængig af hinanden, og hvor parterne anses som to dele af ét hele, kan i højere grad siges at være idealet i de ældres generation, hvor den romantiske kærlighed er dominerende.

I det efterfølgende citat beskriver Bodil, hvem hun var, da hendes mand levede, og dermed også noget af det, hun føler, hun har mistet efter sin mands død:

I: Hvis du nu skulle beskrive dig selv, dengang din mand var i live, hvordan ville du så gøre det? Hvem var du dengang?

B: Jeg var bare postens kone derude. Og hendes dør stod altid åben for børnene. De vidste, dengang jeg holdt op med at arbejde, de vidste, at jeg altid var hjemme (11.845-849).

Bodil beskriver, hvem hun var, ud fra sin mands position: *Jeg var bare postens kone*. Her indikerer *bare*, at Bodil her indtager en mindre betydelig position, som konstrueres ud fra hendes mands erhverv. Det tyder på, at

Bodil var afhængig af sin mands position, hvilket i højere grad hører den ældre generation til.

I det efterfølgende konstruerer Bodil dog sig selv mere uafhængigt af mandens position: *hendes* dør stod altid åben for børnene. Denne del af hendes identitetskonstruktion er ikke hængt op på hendes mands identitet, men i højere grad på deres liv sammen. Hun beskriver, hvordan børn var en stor del af hendes liv, selvom de aldrig fik nogen selv. Bodil fortæller hele citatet i datid, hvorfor det kan tolkes, at det var sådan, hun opfattede sig selv engang, men at dette ikke er tilfældet længere. Det kan tænkes, at Bodil har haft sværere ved at rekonstruere sin identitet, efter at hun mistede sin mand, fordi hun netop beskriver sig selv som en del af sin mands identitet. Det kan også antages, at eftersom parret ikke havde nogen børn, var det sværere for Bodil at miste positionen som ægtefælle, fordi hun ikke havde andre essentielle positioner, som mor eller bedstemor, som hun kunne konstruere sin identitet ud fra.

I dette citat beskriver Bodil, hvordan hun oplevede sorgen forandre sig, men også den manglende forståelse af sorgen fra omverdenen:

Men af en eller anden mærkelig årsag så kommer man sig jo, kommer lidt ovenpå. Men altså man kommer ALDRIG over det. ALDRIG. Nej det gør man ikke ... Og det kan jeg også, jamen det er svært for andre at forstå. De siger: "Nu må du da være kommet over det? Nu er der da gået to år" og så videre (ll.453-457).

Her beskriver Bodil, at: *af en eller anden mærkelig årsag, så kommer man sig jo*. Bodil bruger pronomenet *man*, hvilket kan tyde på, at hun trækker på en diskurs, hvor alle, der har mistet, kommer *lidt ovenpå igen*. Det at komme sig eller komme lidt ovenpå, betyder angiveligt ikke, at den efterladte kommer igennem sorgen, men i stedet at vedkommende får det bedre. På den måde genfinder Bodil en form for identitetsfølelse efter det brud, hun formentlig har oplevet i sin identitetskonstruktion efter tabet af sin ægtefælle. Dermed kan det også antages, at det er her, Bodil påbegynder sin rekonstruktion af, hvem hun er. Det, at Bodil ikke mener, at den efterladte kommer igennem sorgen, understreges, når hun siger: *Men altså man kommer ALDRIG over det*, hvor hun lægger et emfatisk tryk på aldrig og gentager det. Her bruger hun igen pronomenet *man*, der indikerer, at hun trækker på en mere generel diskurs om, at sorg aldrig er noget, man kommer sig over (uanset alder). Herefter fortæller Bodil, at: *det er svært for andre at forstå*, hvor hun formentlig refererer til andre, der ikke selv har mistet en ægtefælle. Det underbygges ved, at Bodil i interviewet siger, at det kun er andre, der har mistet, der kan forstå, hvordan hun har det. Andre, der ikke har denne erfaring, kan derimod sige: *"Nu må du da være kommet over det? Nu er der da*

gået to år”. For Bodil er dette en måde at beskrive, hvordan den manglende forståelse kommer til udtryk hos andre. Det afspejler en generel forventning om, at sorg er noget, der går over, og at det i hvert fald er gået over inden for to år. Denne forventning om en hurtigt overstået sorgproces kan være større til ældre, da partnerens død anses som naturlig på grund af personens høje alder.

Ud fra disse tre interviews kan man opsummerende sige, at der viser sig tre gennemgående temaer: 1) *En søgen efter at kunne indtage meningsgivende positioner i samfundet*, 2) *en proces fra Vi til Jeg* og 3) *en sorg, der ikke anerkendes eller forstås af omverdenen*, som leder op til en videre diskussion af, hvordan ældre kan vejledes bedst gennem sorgprocessen.

5. Diskussion

5.1. Søgen efter meningsgivende positioner i samfundet

Ifølge Platz (2002), Jeune (2002) og Swane (2002) udgør ældre en risikogruppe, fordi de mister venner og familie og står over for flere fysiske risikofaktorer, såsom dårligere førlighed og helbred. Dette kan gøre det sværere for ældre, der mister en partner, at finde nye meningsgivende positioner i samfundet, som de kan rekonstruere deres identitet ud fra.

Som det fremgik i analysen, forsøger Preben at indtage en vejledende position i gruppen, som minder ham om sin tidligere position som læge. Det, at Preben indtager en kendt position, kan, med reference til Bamberg (2011), skyldes, at Preben forsøger at opretholde en kontinuerlighed i sin identitetskonstruktion over tid. Dog vil alle ældre ikke have mulighed for at finde mening i en tidligere position, som knytter sig til deres forrige erhverv. Eksempelvis er dette ikke muligt for Lone, som i stedet indtager en ny position som beslutningstager. Bodil har heller ikke mulighed for at indtage en tidligere meningsgivende position, og hun har faktisk svært ved at finde en ny position i samfundet. Bodil har ikke børn, hvilket kan gøre det sværere, da positionen som mor og bedstemor ikke er tilgængelig for hende. Ifølge Blakilde (2007) fik ældre førhen igen en position i familien, da de ofte flyttede sammen med deres børn, når de mistede deres ægtefælle, hvilket kunne være meningsgivende for dem. Dog nævner hverken Preben eller Lone deres nuværende positioner som forældre og bedsteforældre som identitetsskabende for dem. På den ene side kan det skyldes, at deres familier ikke tilbyder dem denne position, mens det på den anden side kan antages, at de har brug for meningsfulde positioner uden for familien.

Det kan ligeledes være svært for den ældre at acceptere den nye tilværelse. Ifølge Banke (2009) har mange ældre par en sund økonomi, når de går på pension, hvor der er plads til at nyde livet med hobbyer og rejser. Men når den ene part går bort, kan grundlaget for at nyde pensionen forsvinde. Der-

med mister de ældre en essentiel position, når de går fra at være et "vi" til at være et "jeg", og det kan være svært for den ældre at finde andre meningsgivende positioner, der tilnærmelsesvist kan erstatte den foregående. Ser vi på Bodil, har hun svært ved at finde nye positioner som hun kan acceptere, i stedet ser hun nostalgisk tilbage på det gode liv, hun har haft med sin mand.

Der kan også være et problem i, at samfundet kun tilbyder få positioner, der tager højde for, og kan rumme, de vanskeligheder, som ældre har, og som giver dem et lavere funktionsniveau og en mindre oplevelse af agency. Derfor kan ældre, modsat unge, der har flere ressourcer og muligheder for at rekonstruere sig selv gennem uddannelse, job og nye parforhold, have svært ved at finde nye og meningsgivende positioner, som de kan rekonstruere deres identitet ud fra. Det kan derfor være væsentligt at se på, hvordan ældre kan vejledes i mulighederne, for meningsgivende positioner i lokalmiljøet.

5.2. Fra "vi" til "jeg"

Ud fra analysen ses det, at alle tre respondenter har oplevet det, Giddens (1992) kalder den romantiske kærlighed, hvor parternes identiteter smelter sammen til én. Det står i opposition til det rene forhold, der i højere grad er idealet hos nutidens unge, hvor parterne efterstræber adskilte identiteter. På den baggrund kan det diskuteres, hvorvidt ældre kan have sværere ved at rekonstruere sig selv som alene, da de, i højere grad end nutidens unge, har været afhængige af deres partner, hvorfor det kalder på en anden type hjælp og vejledning i sorgprocessen for nutidens generation af ældre.

Bodil beskriver, hvor svært det er at rekonstruere sig selv som alene. Hun beskriver sig selv som et halvt menneske efter at have mistet sin mand, hvorved hun afspejler den romantiske kærligheds idealer om samhørighed. Lone beskriver, hvordan hun førhen var afhængig af sin mand, og at hun savner livet sammen med ham. Analysen viser, at både Lone og Bodil har svært ved at rekonstruere sig selv som alene. Preben er den eneste af de tre, der som konsekvens af tabet af sin ægtefælle har kunnet finde frem til sin sande identitet. Ifølge Baunbak-Jensen (2009) kan et mere fastlåst kønsrollemønster hos den ældre generation være med til at gøre det sværere for dem at rekonstruere sig selv i forhold til nutidens unge, hvor kønsrollerne er mere udvaskede. De kvindelige respondenter har været afhængige af deres mænds arbejde, enten til at konstruere deres identitet ud fra, som Bodil, eller som Lone, der i højere grad var økonomisk afhængig af sin mand. Modsat forsørgede Preben sin familie økonomisk, mens hans kone hjalp ham i hans praksis og stod for at passe børnene. Tidligere har kvinderne i højere grad konstrueret deres identitet ud fra deres ægtefælles position, mens mændene har konstrueret deres identitet ud fra deres erhverv. Derfor kan Preben også have nemmere ved at rekonstruere sig selv end kvinderne i kraft af sit erhverv – herunder også sin høje uddannelse og dermed anerkendte position som læge. Ifølge Carr (2004) og Stelle og Uchida (2004) mangler efterladte mænd i

højere grad den omsorg og kærlighed, som deres koner før har sørget for, hvilket Preben også udtrykker.

De generationsspecifikke kønsmønstre, der kan vanskeliggøre identitetsrekonstruktionen, vil formodes at aftage eller uddø. Den nye generation af ældre vil ikke i samme grad være afhængige af deres partner, hvorfor det at rekonstruere sig selv som alene ikke vil være så vanskeligt. Det må dog forventes, at de stadig vil kunne opleve problemer med at finde meningsgivende positioner at rekonstruere sig selv ud fra på grund af de fysiologiske vanskeligheder. Ydermere er anerkendelsen af ældres sorg et vigtigt aspekt, som vi vil se nærmere på i det følgende.

5.3. Ældres sorg – en andenrangssorg?

Ifølge Onrust et al. (2006) klarer ældre, der har mistet en ægtefælle eller partner, sig dårligere igennem sorgprocessen end yngre. Det er dog ikke den generelle antagelse i samfundet, da handleplaner for ældre i sorg kun findes få steder i landet (Palliativt Videncenter, 2011). Ifølge Ha (2008), Powers, Bisconti og Bergeman (2014) og Stelle og Uchida (2004) oplever ældre en stigende social kontakt, både med familie og venner, halvandet til to år efter tabet af deres ægtefælle, hvorefter især den emotionelle støtte daler. De ældres netværk har ligeledes ikke en forståelse for, at sorgen kan vare ved og måske aldrig gå over. Som Bodil beskriver i analysen, oplever de ældre en manglende forståelse for, at sorgen ikke forsvinder, og at det er lige så sorgfuldt at miste i en sen alder som i en tidlig. Ifølge Walter (2008) er den lange sorgperiode en konsekvens af, at sorgens udtryk ikke længere er bundet af traditionssamfundet, men i stedet er blevet et individualistisk anliggende, hvor den afhænger af individets unikke relation til afdøde. Ældre oplever dog ikke sorgen som frigjort fra traditionssamfundet, da de i højere grad er opvokset her, og at den lange sorgperiode derfor må forstås anderledes. Eksempelvis beskriver respondenterne, hvordan sorgen mindskes, men også hvordan andre aspekter som savn og en ny tilværelse stadig fylder.

De ældre beskriver en manglende forståelse fra samfundet side. De ældre trækker her på en herskende diskurs om, at det er naturligt for ældre at miste deres partner, og at de derfor ikke burde sørge så længe og meget over deres tab. Dette er med til at konstruere ældres sorg som en andenrangssorg, hvor sorgen ikke er berettiget på samme måde som for dem, der mister et barn, en forælder eller en partner i en yngre alder.

5.4. Vejledning af ældre i sorg

Ældres sorg konstrueres af omgivelserne som en andenrangssorg på trods af de psykosociale udfordringer, sorgen fører med sig. Andenrangssorgen er i uoverensstemmelse med ældres faktiske emotionelle oplevelse efter tab, hvilket kan forårsage en distance, hvor de ældre isolerer sig, fordi de føler sig forkerte, ikke anerkendte eller forstået i deres sorg. Det kan formentlig også forårsage en manglende bearbejdning af de emotioner, der knytter sig

til tabet, og som bearbejdes gennem det tabsorienterede spor, da sorgen ikke fra samfundets side er berettiget. Dette kan ifølge Stroebe og Schut (1999) komplicere den ældres sorgproces yderligere. Samfundets normer vedrørende sorg som noget, individet kommer sig over, kan hindre, at ældre kommer i gang med livet igen efter tabet af en partner.

Ud fra ovenstående må vejledning og håndtering af ældres sorgproces ske på to planer – et individuelt og et samfundsmæssigt plan. På det individuelle plan har ældre behov for at blive vejledt i deres sorgproces, for eksempel af deres praktiserende læge eller af personale på ældrecentre eller hospitaler. Det betyder, at de ældre her skal mødes med forståelse for, at deres sorg tager lang tid, samtidig med en anerkendelse af, at noget af sorgen kommer de måske aldrig over. Eftersom ældre oplever øget emotionel støtte den første tid efter tabet, skal vejledningen systematisk iværksættes her for at undgå, at de ældre bliver mere overladt til sig selv. Det kan også tænkes, at nogle ældre, ligesom Lone, gennem vejledning kunne styrke de spirende identitetsrekonstruktioner, der bygges op om livet derhjemme, og på denne måde gøre disse mere bevidste. I analysen så vi, hvordan Preben er meget bevidst om sin identitetsrekonstruktion og opfatter den som en positiv udvikling. Det kan derfor tænkes, at Lone, med yderligere bevidsthed ville opleve identitetsrekonstruktion som en mulig ressource til aktivt at skabe en ny tilværelse. Det kunne ligeledes antages, at Bodil, som er uden familie, kunne drage nytte af vejledning omkring nye meningsgivende positioner – herunder en orientering om, hvad der er af muligheder for aktiviteter i lokalområdet. Muligvis kunne det øge hendes fokus på identitetsrekonstruktion og på den måde hjælpe hende videre i sorgprocessen frem for kun at dvæle ved hendes liv med hendes mand. På den måde kan vejledning omkring nye meningsgivende aktiviteter og positioner bidrage til en rekonstruktion af et nyt liv og en ny identitet, men det skal foregå med forståelse og anerkendelse af, at sorgen for de fleste ældre aldrig vil gå over. På samfundsplan må ældre mødes med en forventning om, at deres sorg ikke kan forstås som en andenrangssorg, og at de fortsat kan bidrage og have et meningsfuldt liv.

Afslutningsvist er der nogle metodiske begrænsninger, der er væsentlige at medtage i forbindelse med målgruppens repræsentativitet og studiets generaliserbarhed. Først og fremmest kan der være en begrænsning i, at alle respondenterne er over 83 år, da det kan tænkes, at én person i slutningen af 60'erne eller starten af 70'erne ikke oplever alderdommen på samme måde som en person i 80'erne og 90'erne, hvilket kan påvirke identitetsrekonstruktionen. Der kan ligeledes være en begrænsning i, at Preben er den eneste mand og derudover også har en særlig rolle i sorggruppen. Her kunne det have været at foretrække med flere mandlige respondenter.

Det er ligeledes værd at overveje, hvilken betydning det kan have, at alle respondenterne er rekrutteret fra en sorggruppe og endda den samme. Der kan være en risiko for, at personer, der ikke har så store vanskeligheder ved

at fastholde en tidligere identitet eller skabe en ny, har mindre behov for en sorggruppe. Interviewet med Preben kunne pege i denne retning, da han snarere optræder som hjælper for terapeuten end et almindeligt medlem.

I dette studie har vi udforsket tre personers unikke fortællinger, og derfor kan fund ikke forventes at gøre sig gældende for hele målgruppen. Det har alligevel været et mål med dette studie at undersøge faktorer omkring ældres identitetsrekonstruktion efter tabet af en ægtefælle eller partner, som kan overføres til andre sammenhænge. Vi diskuterer blandt andet anvendte teorier og hypoteser udledt af data, som dog kræver yderligere udforskning, samt implikationer for klinisk praksis, som dette projekts fund kan have fremadrettet.

6. Konklusion

Dette kvalitative studie har haft til formål at undersøge ældres identitetsrekonstruktion efter tabet af en ægtefælle eller partner. Empirien bestod af tre interviews, hvor respondenternes fortællinger blev analyseret ud fra en diskurspsykologisk analysemetode, herunder Bambergs forståelse af identitet (2011) og Stroebe og Schuts kognitive forståelse af sorg (1999).

Resultaterne tyder på, at vejledning og håndtering af ældre i sorg må ske på to planer. På det individuelle plan har ældre behov for at blive vejledt i deres sorgproces, for eksempel af deres praktiserende læge eller ansatte på ældrecentre eller hospitaler, og på det samfundsmæssige plan må ældres sorg ikke opfattes som en andenrangssorg. Dette stemmer overens med Palliativt Videncenters anbefalinger og de tiltag, de har forsøgt at sætte i gang siden 2011, med blandt andet at efteruddanne fagpersoner i sorghåndtering samt rette kampagner mod at oplyse befolkningen (Tellervo, 2015).

Studiets resultater viser også, at ældre mangler nye meningsgivende positioner i samfundet, som de kan rekonstruere deres identitet ud fra. Her er de ældre begrænset af deres lavere funktionsevne og manglende oplevelse af agency, hvorfor de ikke har samme positioner til rådighed som nutidens unge. Det fremstår også sværere for de ældre at skabe nye meningsgivende positioner, da deres identitet har været mere bundet op på deres ægtefælle eller partners identitet, hvilket er anderledes for nutidens unge, der i højere grad dyrker individualismen.

Med et stigende antal ældre i Danmark er der behov for et større fokus på ældres sorg – herunder en bedre forståelse og håndtering af denne end for nuværende. Det vurderes, at der på det individuelle plan er brug for mere end støtte i sorgen. Her kunne vejledning i, hvordan de ældre finder nye og meningsgivende positioner i samfundet, for eksempel ved en orientering i, hvad der er af muligheder for aktiviteter i lokalområdet, hjælpe dem med at rekonstruere deres identitet efter tabet af en partner, hvilket kunne være med til at øge de ældres livskvalitet.

REFERENCER

- Ajdacic-Gross, V., Ring, M., Gadola, E., Lauber, C., Bopp, M., Gutzwiller, F., & Roessler, W. (2008). *Suicide After Bereavement: An Overlooked Problem*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ásgeirsdóttir, H.G., Valdimarsdóttir, U., Fürst, C.J., Steineck, G., & Hauksdóttir, A. (2013). Low preparedness before the loss of a wife to cancer and the widower's chronic pain 4-5 years later – a population-based study. *Psycho-Oncology*, 22, 2763-2770.
- Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology*, 21(1), 3-24.
- Banke, N.N.S. (2009). Ældre menneskers status i det moderne samfund. I S. Glasdam & B.A. Esbensen (red.), *Gerontologi: livet som ældre i det moderne samfund* (pp. 48-61). København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk.
- Baunsbak-Jensen, A. (2009). Betragtninger over alderdommen. I S. Glasdam & B.A. Esbensen (red.), *Gerontologi: livet som ældre i det moderne samfund* (pp. 31-38). København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk.
- Bennett, K.M., Gibbons, K., & Mackenzie-Smith, S. (2010). Loss and restoration in later life: An examination of dual process model of coping with bereavement. *OMEGA*, 61(4), 315-332.
- Blaakilde, A.L. (2007). Familieroller i forandring. I C.E. Swane, A.L. Blaakilde & K. Amstrup (red.), *Gerontologi: livet som gammel – en tværfaglig lærebog i gerontologi* (pp. 74-82). København: Munksgaards Forlag.
- Bonanno, G.A., Wortman, C.B., & Nesse, R.M. (2004). Prospective patterns of resilience and maladjustment during widowhood. *Psychology and Aging*, 19(2), 260-271.
- Carr, D. (2004). The desire to date and remarry among older widows and widowers. *Journal of Marriage and Family*, 66, 1051-1068.
- Davies, B., & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20(1), 43-63.
- Elwert, F., & Christakis, N.A. (2008). The effect of widowhood on mortality by the causes of death of both spouses. *American Journal of Public Health*, 98(11), 2092-2098.
- Erlangsen, A., Jeune, B., Bille-Brahe, U., & Vaupel, J.W. (2004). Loss of partner and suicide risks among oldest old: a population-based register study. *Age and ageing*, 33, 378-383.
- Giddens, A. (1992). *Intimitetens forandring: seksualitet, kærlighed og erotik i det moderne samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Glasdam, S., & Esbensen, B.A. (2009). Indledning. I S. Glasdam & B.A. Esbensen (red.), *Gerontologi: livet som ældre i det moderne samfund* (pp. 21-27). København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk.
- Grimby, A., & Johansson, Å.K. (2009). Factors related to alcohol and drug consumption in Swedish widows. *American Journal of Hospice & Palliative Medicine*, 26(1), 8-12.
- Ha, J. (2008). Changes in support from confidants, children, and friends following widowhood. *Journal of Marriage and Family*, 70, 306-318.
- Jeune, B. (2002). Aldringens demografi og det lange liv. I C.E. Swane, A.L. Blaakilde & K. Amstrup (red.), *Gerontologi: livet som gammel – en tværfaglig lærebog i gerontologi* (pp. 31-44). København: Munksgaards Forlag.
- Laditka, J.N., & Laditka, S.B. (2008). Increased hospitalization risk for recently widowed older women and protective effects of social contacts. *Journal of Women & Aging*, 15(2-3), 7-28.
- McLaren, S., Gomez, R., Gill, P., & Chesler, J. (2015) Marital status and suicidal ideation among Australian older adults: The mediating role of sense of belonging. *International Psychogeriatric Association*, 27(1), 145-154.

- Montpetit, M.A., Bergeman, C.S., & Bisconti, T.L. (2010). The self-concept and conjugal loss: Evidence for structural change. *Death Studies*, 34(7), 606-624.
- Montpetit, M.A., Bergeman, C.S., Bisconti, T.L., & Rausch, J.R. (2006). Adaptive change in self-concept and well-being during conjugal loss in later life. *Aging and human development*, 63(3), 217-239.
- Moon, J.R., Kondo, N., Glymour, M.M., & Subramanian, S.V. (2011). Widowhood and mortality: A meta-analysis. *PLoS ONE*, 6(8), 1-9.
- Möller, J., Björkenstam, E., Ljung, R., & Yngwe, M.Å. (2010). Widowhood and the risk of psychiatric care, psychotropic medication and all-cause mortality: A cohort study of 658,022 elderly people in Sweden. *Aging & Mental Health*, 15(2), 259-266.
- Nihtilä, E., & Martikainen, P. (2008). Institutionalization of older adults after the death of a spouse. *American Journal of Public Health*, 98(7), 1228-1234.
- Onrust, S., Cuijpers, P., Smit, F., & Bohlmeijer, E. (2006). Predictors of psychological adjustment after bereavement. *International Psychogeriatric Association*, 19(5), 921-934.
- Palliativt Videncenter (2011). *Når to bliver til én*. Palliativt videncenter.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. New York: SAGE publications.
- Powers, S.M., Bisconti, T.L., & Bergeman, C.S. (2014). Trajectories of social support and well-being across the first two years of widowhood. *Death Studies*, 19(5), 921-34.
- Platz, M. (2002). Aspekter af ældres levkår. I C.E. Swane, A.L. Blaakilde & K. Amstrup (red.), *Gerontologi: livet som gammel – en tværfaglig lærebog i gerontologi* (pp. 66-76). København: Munksgaards Forlag.
- Stelle, C.D., & Uchida, M. (2004). The stability and change in the social support networks of widowers following spousal bereavement. *The Journal of Men's Studies*, 13(1), 85-105.
- Stroebe, M., & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *In Death Studies*, 23(3), 197-224.
- Swane, C.E. (2002). Gamle menneskers hverdagsliv. I C.E. Swane, A.L. Blaakilde & K. Amstrup (red.), *Gerontologi: livet som gammel – en tværfaglig lærebog i gerontologi* (pp. 19-13). København: Munksgaards Forlag.
- Tellervo, J. (2015). Årsrapport for REHPA: Videncenter for Rehabilitering og Palliation.
- Walter, T. (2008). The new public mourning. I M.S. Stroebe, R.O. Hansson, H. Schut & W. Stroebe (red.), *Handbook of Bereavement Research and Practice* (pp. 241-263). Washington, DC: American Psychological Association.
- Weiss, R. S. (2008). The Nature and Causes of Grief. I M Stroebe, R- Hansson, H Schut & W Stroene (red), *Handbook of Bereavement Research and Practice: 21st Century Perspectives* (pp. 29-44). Washington: American Psychological Association Press.